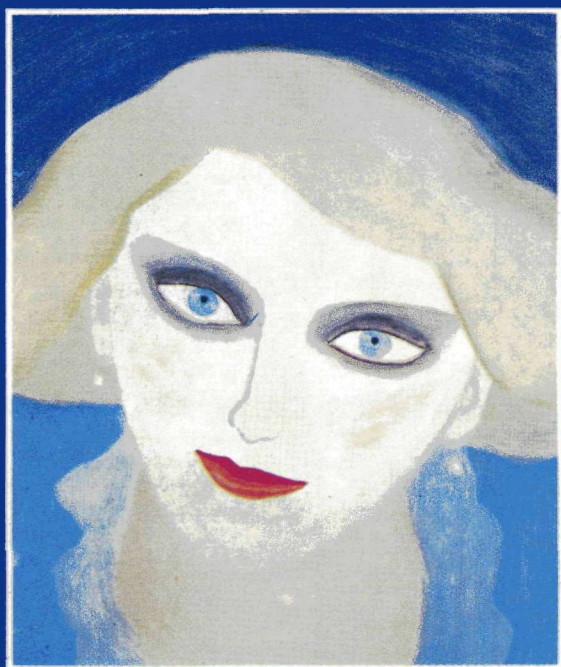

ΕΥΘΥΜΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ-ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ • ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΩΤΙΑΔΗΣ
ΧΡΥΣΗ ΙΓΓΛΕΣΗ • RIET VAN DER LINDEN • ΝΙΚΟΣ ΣΤΑΓΚΟΣ
WHITNEY CHADWICK • LINDA NOCHLIN • ΕΦΗ ΑΒΔΕΛΑ

ΚΕΝΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Γυναίκες Καλλιτέχνιδες

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ

Αρ. εισ. 939 2009

Κενά στην Ιστορία της Τέχνης

Γυναίκες δημιουργοί

Συμπόσιο που διοργανώθηκε στην Αθήνα
τον Νοέμβριο 1990,
από την Ομάδα Τέχνης 4+

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ
ΑΘΗΝΑ 1993

ΚΕΝΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ - ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΔΕΣ

Της Riet van der Linden.

Δρ. της Ιστορίας της Τέχνης

Θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους οργανωτές του πρώτου συμποσίου για τις γυναίκες και την τέχνη στην Ελλάδα, τη Μαρία Κοκκίνου και την ΟΜΑΔΑ ΤΕΧΝΗΣ 4+ που με προσκάλεσαν να λάβω μέρος. Το θέμα του συμποσίου αυτού είναι “Κενά στην Ιστορία της Τέχνης - Γυναίκες Καλλιτέχνιδες”. Αυτό σημαίνει ότι συζητούμε για ένα «γυναικείο πρόβλημα», όπως λένε, το οποίο στην πραγματικότητα αποτελεί πολιτικό πολιτιστικό πρόβλημα που ενδιαφέρει, ή θα έπρεπε να ενδιαφέρει τόσο τις γυναίκες όσο και τους άνδρες. Η παράληψη αναφοράς γυναικών καλλιτεχνίδων στην Ιστορία της Τέχνης είναι ένα θέμα όχι πολύ προσφιλές στους ιστορικούς και τους καλλιτέχνες. Επικρατεί ακόμη ο μύθος ότι η ιδιοφυΐα αποκαλύπτεται ασχέτως των περιστάσεων.

Ωστόσο η σοσιαλιστική και φεμινιστική θεωρητική ανάλυση διατυπώνει σαφώς ότι η προσωπική ελευθερία είναι αποφασιστικός παράγων και εξαρτάται από την επικρατούσα ιδεολογία της κοινωνίας.

Για να γίνει καλλιτέχνης π.χ. πόσο μάλλον μια «σπουδαία γυναίκα καλλιτέχνης» δεν αρκεί μόνον το ταλέντο.

Αποφασιστικό ρόλο παίζουν η μόρφωση, η οικονομική άνεση κ.λπ..

Ο φεμινισμός έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στα επαναστατικά κινήματα του '60 και επηρέασε τις γυναίκες

στον κόσμο της τέχνης. Οι γυναίκες συνειδητοποιήσαν την περίεργη αντίφαση της σχεδόν απόλυτης απουσίας των γυναικών από την ιστορία της τέχνης και την πανταχού παρουσία τους ως εικόνα. Ως εκ τούτου, ένα από τα σημαντικότερα θέματα που απασχόλησαν το γυναικείο κίνημα ήταν η απουσία γυναικών δημιουργών και ο τρόπος που απεικονίζονται αυτές σε έργα φτιαγμένα από άντρες.

Η Αμερικανίδα ιστορικός τέχνης *Linda Nochlin* σ' ένα ενδιαφέρον δοκίμιο που δημοσίευσε το 1971 με τίτλο «Γιατί Δεν Υπήρξαν Μεγάλες Γυναίκες Καλλιτέχνιδες», συμπεραίνει ότι την απάντηση τη δίνουν οι εξωτερικές συνθήκες και σαν παράδειγμα το γεγονός ότι δεν υπάρχουν διάσημοι παίκτες του τέννις ανάμεσα στους Εσκιμώους. Όμως η Αγγλίδα κοινωνιολόγος *Germaine Greer* στο βιβλίο της «Δρόμος μετ' Εμποδίων» (1979) υποστηρίζει ότι η *Nochlin* έθεσε κατ' αρχάς λάθος ερώτημα. Αντί να μας απασχολεί κάτι που δεν υπήρξε — δηλαδή η απουσία σπουδαίων γυναικών δημιουργών — θα πρέπει να εξετάσουμε την πραγματικότητα, δηλαδή τι είδους έργα τέχνης δημιούργησαν οι γυναίκες, γιατί ο αριθμός των γυναικών - καλλιτέχνιδων είναι τόσο μικρός; και ακόμη όταν βρίσκουμε ένα πράγματι εξαιρετικό έργο ζωγραφικής μιας γυναίκας να αναρωτηθούμε πού βρίσκονται τα υπόλοιπα έργα της. Πόσες αλήθεια υπήρξαν οι γυναίκες που κατάφεραν να ζήσουν από την τέχνη τους;

Τα τελευταία είκοσι χρόνια έχουν γίνει πολλές έρευνες στα πανεπιστήμια πάνω στα θέματα αυτά, κυρίως από φεμινίστριες καθηγήτριες και συχνά σε συνεργασία με γυναίκες καλλιτέχνιδες. Γράφτηκαν πολλά βιβλία και κατάλογοι και οργανώθηκαν εκθέσεις. Καλλιτέχνιδες και

ιστορικοί της τέχνης δημιούργησαν ομάδες εργασίας με σκοπό να συζητήσουν τα θέματα αυτά και να βελτιώσουν τη θέση τους.

Εγώ προσωπικά συμμετείχα στο γυναικείο καλλιτεχνικό κίνημα από την εποχή που ήμουν φοιτήτρια. Εδώ και οκτώ χρόνια εργάζομαι ως ιστορικός της τέχνης στο Ολλανδικό Ίδρυμα Γυναικών στις Οπτικές Τέχνες (SVBK) το οποίο ιδρύθηκε από ιστορικούς της τέχνης και καλλιτέχνες το 1977. Το ίδρυμα αυτό έχει σκοπό να προωθηθεί η σύγχρονη συμβολή των γυναικών δημιουργών και τη χειραφέτησή τους αλλά και γενικά όσων εργάζονται στον τομέα της τέχνης: στο χώρο της εκπαίδευσης της πολιτικής, της κριτικής τέχνης, τα μουσεία κ.λπ.

Στις επιδιώξεις του SVBK είναι να υποστηρίξει ψυχολογικά τις καλλιτέχνιδες και να αποτελέσει Κέντρο Πληροφόρησης για το έργο των γυναικών δημιουργών.

Περιλαμβάνει π.χ. βιβλιοθήκη —αρχείο από slides και φωτογραφίες των έργων των περισσότερων από 2.000 γυναικών που ζουν και εργάζονται στην Ολλανδία. Το SVBK εκδίδει ένα περιοδικό τέχνης, το ΔΙΑΣΤΗΜΑ (RUIMTE) στα ολλανδικά και αγγλικά, του οποίου είμαι η εκδότρια. Επίσης οργανώνει μικρές εκθέσεις και συμπόσια. Στην ουσία αυτό που επιδιώκει το ίδρυμα SVBK είναι να διατηρεί τη συζήτηση για τα φεμινιστικά θέματα ζωντανή.

Θα ήθελα να αναφέρω σαν μια θετική συνεισφορά στη συζήτηση για τα κενά στην ιστορία της τέχνης, ότι το 1987 θεσμοθετήσαμε το βραβείο *Judith Leyster* που απονέμεται κάθε δύο χρόνια σε μια γυναίκα καλλιτέχνιδα που ζει και εργάζεται στην Ολλανδία. Το βραβείο αποτελείται από ένα χρηματικό ποσό, την έκδοση μιας μονογραφίας και την οργάνωση μιας έκθεσης.

Το ολλανδικό ίδρυμα SVBK δεν είναι μοναδικό στον κόσμο. Οργανισμοί γυναικών—καλλιτεχνών υπάρχουν σ' όλη την Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Ορισμένοι απ' αυτούς ιδρύθηκαν γύρω στα 1900, εποχή κατά την οποία παρ' όλο που ο αριθμός των γυναικών - δημιουργών αυξήθηκε, οι ίδιες εξακολουθούσαν να μη γίνονται δεκτές ως μέλη στους καλλιτεχνικούς συλλόγους. Αυτοί οι σύλλογοι έπαιξαν καθοριστικό ρόλο διότι αποτελούσαν χώρο συνάντησης αλλά και διότι οργάνωναν εκθέσεις έργων των μελών τους. Αντίθετα οι περισσότεροι οργανισμοί γυναικών - καλλιτεχνών που λειτουργούν σήμερα, όπως το SVBK, ιδρύθηκαν πολύ αργότερα, στις αρχές του '70 ως αποτέλεσμα του «δευτέρου κύματος» του φεμινιστικού κινήματος.

Υπάρχει ακόμη λόγος ύπαρξης αυτών των γυναικείων οργανισμών; Υπάρχει λόγος οργάνωσης εκθέσεων με αποκλειστικά έργα γυναικών; Μήπως αυτό σημαίνει ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο έργο των ανδρών και των γυναικών - καλλιτεχνών; Μήπως οι γυναίκες - καλλιτέχνιδες συνεχίζουν και σήμερα να παραγκωνίζονται μόνο και μόνο επειδή είναι γυναίκες; Τέτοια ερωτήματα περιίπλοκα και πιεστικά, καλούμαι να απαντήσω συχνά στη δουλειά μου, και ομολογώ ότι η απάντηση δεν είναι πάντα εύκολη. Δεν είναι απαραίτητο να είσαι φεμινίστρια ή κριτικός τέχνης για να αντιληφθείς ότι οι τέχνες, όπως ο κόσμος ολόκληρος, στο παρελθόν αλλά και σήμερα, κυριαρχούνται από άντρες. Αναφέρω ενδεικτικά ότι στα βιβλία του H.W.Jonson *The History of Art* και του Sir Ernest Gomdrich *The story of Art* τα οποία χρησιμοποιούνται για γενιές ολόκληρες στις Η.Π.Α. και στις χώρες της δυτικής Ευρώπης, οι γυναίκες καλλιτέχνιδες απουσιάζουν σχεδόν ολοκληρωτικά. Τα ίδια παρατηρού-

νται στα μουσεία, στα βιβλία και περιοδικά τέχνης κ.λπ.. Το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν αυτή η απουσία του έργου των γυναικών δημιουργών αποτελεί παράλειψη της ιστορίας της τέχνης ή λογική συνέπεια της ποσότητας ή ποιότητας του έργου των γυναικών. Οι έρευνες που διεξήγαγαν τα τελευταία είκοσι χρόνια φεμινίστριες ιστορικοί της τέχνης έφεραν στην επιφάνεια μια ενδιαφέρουσα «κρυμμένη» ιστορία.

Αποκαλύφθηκαν τα ονόματα εκατοντάδων αξιόλογων καλλιτεχνίδων, έγιναν εκθέσεις έργων που είχαν μείνει ξεχασμένα σε αποθήκες μουσείων και σοφίτες σπιτιών. Δημοσιεύθηκαν κατάλογοι και βιβλία τέχνης πάνω στην ιστορία των γυναικών, από το Μεσαίωνα μέχρι σήμερα. Τα πανεπιστήμια πρόσφεραν ειδικά μαθήματα και καλλιτέχνιδες διαδήλωσαν κατά των μουσείων και των γκαλερί που εκθέτουν σχεδόν αποκλειστικά έργα ανδρών καλλιτεχνών.

Το 1987 ιδρύθηκε στην Ουάσινγκτον το Εθνικό Μουσείο Γυναικών Καλλιτεχνών. Είναι δύσκολο να συμπεράνει κανείς εάν πενήντα χρόνια φεμινισμού είχαν θετικό αποτέλεσμα όσον αφορά στη θέση των γυναικών - καλλιτεχνών σήμερα.

Δε γνωρίζω εάν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία πάνω στο θέμα αυτό για τις χώρες της Μεσογείου. Μπορώ όμως να σας δώσω μια εικόνα για την Ολλανδία σήμερα. Όπως ξέρετε η Ολλανδία είναι μια μικρή χώρα με 14 εκατομ. κατοίκους, και έχει πρωτεύουσα τη Χάγη. Το Άμστερνταμ όμως, με περίπου 1 εκατ. κατοίκους, είναι η πολιτιστική πρωτεύουσα όπου κατοικούν και εργάζονται οι περισσότεροι καλλιτέχνες. Στην Ολλανδία υπάρχουν περίπου 9.000 επαγγελματίες εικαστικοί καλλιτέχνες, το 1/3 των οποίων είναι γυναίκες. Το 50% των

φοιτητών στις σχολές καλών τεχνών είναι γυναίκες. Παρ' όλα αυτά οι γυναίκες αποτελούν τη μειοψηφία του διδακτικού προσωπικού και διδάσκουν κυρίως παραδοσιακές γυναικείες τέχνες όπως υφαντουργία και μόδα.

Αποτέλεσμα τα νέα κορίτσια στρέφονται θετικών προτύπων για την ανάπτυξη της δικής τους δυναμικής ταυτότητας.

Τα κορίτσια ως επί το πλείστον δεν προετοιμάζονται όσο χρειάζεται για επαγγελματική σταδιοδρομία. Συχνά η επιθυμία των κοριτσιών να κάνουν παιδιά και η σκέψη ότι ο μελλοντικός τους σύζυγος δε θα βάλει τη γυναίκα του να εργάζεται ως επαγγελματίας, αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι η Ολλανδία, μετά την Ιρλανδία είναι η χώρα με το μικρότερο αριθμό εργαζομένων γυναικών έξω απ' το σπίτι. Λιγότερες γυναίκες από άνδρες παίρνουν το δίπλωμά τους στις σχολές καλών τεχνών. Και απ' αυτές μόνο 49% αρχίζουν επαγγελματική ή καριέρη ως καλλιτέχνες. Φαίνεται λοιπόν ότι ο βασικόριος ανασταλτικός παράγων είναι η δύσκολη επιλογή ανάμεσα στην επαγγελματική σταδιοδρομία και τη δημιουργία οικογένειας.

Σε μια πρόσφατη έρευνα του Υπουργείου Πολιτισμού και Παιδείας της Ολλανδίας για τη θέση των γυναικών στις τέχνες, αναφέρεται ότι «τα ίσα δικαιώματα δεν οδηγούν αυτομάτως σε ίσες ευκαιρίες. Η μειονεκτική θέση των γυναικών (καλλιτεχνικών) είναι απόρροια των δομών της κοινωνίας και των προτύπων των δύο φύλων, και καθόλου δεν υπηλώνει τη την έλλειψη ποιότητας στο έργο τους. Εάν πράγματι επιθυμούμε να βελτιώσουμε τη θέση των γυναικών καλλιτεχνικών, οφείει η κυβέρνηση να θεσπίσει απαραίτητα μέτρα που κινούν κίνητρα στις γυναίκες».

Η Betty Friedan ήταν απ' τις πρώτες φεμινίστριες που ανέλυσε τα ψυχολογικά προβλήματα των γυναικών στο βιβλίο της *The Feminine Mystique* (1963).

Αρχικά, η Friedan έθεσε υπό συζήτηση τη δική της ζωή. Ήταν μητέρα με τρία παιδιά όταν αποφάσισε, όχι χωρίς τύψεις και ενοχές, να χρησιμοποιήσει τη μόρφωση και τις ικανότητές της και να εργαστεί έξω απ' το σπίτι.

Η Friedan υπέβαλλε ένα λεπτομερές ερωτηματολόγιο σε 200 γυναίκες που είχαν αποφοιτήσει πριν δεκαπέντε χρόνια από το πανεπιστήμιο. Από τις απαντήσεις διαπίστωσε ότι το πρόβλημα δεν είχε σχέση με την εκπαίδευση αλλά με μια περίεργη αντίφαση μεταξύ της πραγματικότητας της ζωής των γυναικών και του προτύπου στο οποίο επιδίωκαν να προσαρμοσθούν.

Το πρότυπο αυτό που η Friedan ονόμασε «Feminine mystique» προξενεί ένα «σχιζοφρενικό διχασμό».

Φαίνεται ότι ακόμα και σήμερα υποφέρουμε από την επικρατούσα αντίληψη ότι ο «φυσικός προορισμός» της γυναίκας είναι να γίνει σύζυγος και μητέρα, και από την έννοια της θηλυκότητας όπως επικρατούσε στις χώρες της δυτικής Ευρώπης τον 19^ο αιώνα. Οι άνδρες επιστημονες θεώρησαν απαραίτητο να αποδείξουν επιστημονικά ότι η γυναίκα από τη φύση της είναι ηθικά, σωματικά και διανοητικά κατώτερη από τον άνδρα. Με την εκδημιχάνιση της δεκαετίας του 1880 ένας μεγάλος αριθμός γυναικών απαίτησε σωστή επαγγελματική εκπαίδευση και εργασία, και το δικαίωμα για ανεξαρτησία. Ειδικά, όσον αφορά στις τέχνες, υπήρξε η ανάγκη σωστής εκπαίδευσης επαγγελματικού επιπέδου. Πράγμα αυτονόητο, αν σκεφθούμε ότι κάθε κορίτσι (της αστικής τάξης) μάθαινε να κεντάει και να ζωγραφίζει, ποτέ όμως σε επαγγελματικό επίπεδο και επομένως ποτέ για να κερδίζει χρήματα!

Οι άνδρες αντέδρασαν σχεδόν επιθετικά σ' αυτές τις απαιτήσεις των γυναικών διότι τις εξέλαβαν ως απειλή. Το 1908 ο Γερμανός καθηγητής Karl Scheffler ανέφερε στο βιβλίο του *Οι Γυναίκες και οι Τέχνες*, ότι οι γυναίκες εξαιτίας της βιολογικής τους εμμονής για αναπαραγωγή δυστυχώς χάνουν αυτό που αποκαλούμε μεγαλοφυΐα. Ακόμη και στην περίπτωση που η γυναίκα θέλει πράγματι να γίνει καλλιτέχνης διακινδυνεύει να διαταράξει τη φυσική της ισορροπία και να χάσει όλα τα χαρακτηριστικά που την καθιστούν πολύτιμη. Να χάσει δηλαδή, τη θηλυκότητά της. Ο Ολλανδός ιστορικός της τέχνης Gramm, σύγχρονος του Scheffler αναφέρει σε μια μελέτη του για ομάδα Ολλανδέζων καλλιτεχνίδων του 1900 ότι μέχρι τότε ήταν αδιανόητο να συναγωνίζονται οι γυναίκες τους άνδρες στο πεδίο της τέχνης και να πουλούν τα έργα τους.

Η αστική κοινωνία επέτρεπε, σχεδόν απαιτούσε, από τις γυναίκες να παράγουν δημιουργικό έργο αλλά μόνο σαν προέκταση των οικιακών καθηκόντων τους. Καθήκον και αποστολή της γυναίκας ήταν να προσφέρει ευχαρίστηση με χαριτωμένα, λεπτεπίλεπτα και διακοσμητικά αντικείμενα, αποκλειστικά στον οικογενειακό της κύκλο. Οι γυναίκες καλλιέργησαν όλα τα είδη χειροτεχνίας — κέντημα, ζωγραφική σε πορσελάνη, μινιατούρες — και έμαθαν να παίζουν μουσικά όργανα. Έτσι περνούσαν αξιοπρεπώς την ώρα τους. Ακόμη και τα θέματα που ζωγράφιζαν ή σχεδίαζαν έπρεπε να εκφράζουν την ευαισθησία και την ομορφιά της γυναικειάς φύσης τους.

«Θηλυκό, αρσενικό, δεν είναι έννοιες ισότιμες. Είναι όροι που χρησιμοποιήθηκαν για να δηλώσουν την κατώτερη κατάσταση του γυναικείου φύλου» έγραφε η Βιρτζίνια

Γουλφ το 1928 στο θαυμάσιο βιβλίο της «Το Δικό μου Δωμάτιο». Στο βιβλίο αυτό περιγράφει την επίσκεψή της στη Βρετανική Βιβλιοθήκη του Λονδίνου για να ετοιμάσει μια διάλεξη με θέμα «οι Γυναίκες και το Γράψιμο». Με κατάπληξη ανακαλύπτει εκεί ένα σωρό βιβλία για το γυναικείο φύλο, τα περισσότερα γραμμένα από καθηγητές σχολείων και θεολόγους. «Έχετε αντιληφθεί» ρωτάει η Γουλφ, «ότι ίσως είστε το ζώο που έχει μελετηθεί πιο πολύ στον κόσμο;»

Οι περισσότερες απ' τις μελέτες αυτές εξετάζουν την ηθική, πνευματική και φυσική κατώτερη κατάσταση του γυναικείου φύλου. Η Γουλφ συμπεραίνει ότι οι άνδρες δεν επιδιώκουν να αποδείξουν την κατώτερη κατάσταση των γυναικών αλλά την ανωτερότητα των ανδρών. Ο ευκολότερος τρόπος να αισθανθεί κανείς ανώτερος είναι να αποφανθεί ότι οι άλλοι είναι κατώτεροι. Η Γουλφ αντιλαμβάνεται ότι οι επιθετικές αυτές μελέτες είναι ένδειξη του φόβου που είναι το φυσικό επακόλουθο της εξουσίας.

Στη δεκαετία του '70 οι φεμινίστριες έθεσαν ξανά υπό συζήτηση το θέμα της ύπαρξης κάποιων γυναικείων χαρακτηριστικών στα έργα των γυναικών. Επίσης ενδιαφέροντα θέματα έγιναν στην εκπαίδευση της τέχνης. Στην Καλιφόρνια η *Judy Chicago* δημιούργησε ειδικές τάξεις με μαθήματα για φοιτήτριες μόνο. Στις τάξεις αυτές εργαζόνταν συλλογικά και συζητούσαν με σκοπό την ανεύρεση μιας δικής τους οπτικής γλώσσας, μιας δικής τους ταυτότητας και συνείδησης. Η *Judy Chicago* έγραψε ένα ωραίο βιβλίο, το «*Μέσα απ' το Λουλούδι*» (1973) στο οποίο περιγράφει την προσωπική της εξέλιξη και τον αγώνα της ως γυναίκα και καλλιτέχνιδα. Το 1974 άρχισε ένα Τεράστιο Φεμινιστικό Καλλιτεχνικό Έργο, το «Γεύμα». Στο έργο αυτό που διήρκησε πέντε χρόνια,

συνεργάστηκαν άνθρωποι απ' όλον τον κόσμο. Το κύριο αντικείμενο του έργου ήταν η έρευνα γύρω απ' την ζωή των μεγάλων γυναικών της ιστορίας προς τιμήν των οποίων οργανώθηκε ένα μεγάλο συμβολικό γεύμα. Η Judy Chicago ετοιμάζει τώρα μια δουλειά με θέμα «Το Ολοκαύτωμα» και τη «Γέννηση».

Οι συζητήσεις πάνω στις ιδιότητες της γυναικείας φύσης έχουν ενδιαφέρον. Ωστόσο προτιμώ την πολεμική άποψη της Ολλανδέζας φιλοσόφου και συγγραφέως Andreas Burnier. Στο δοκίμιό της «Η Γυναίκα πίσω απ' το Καβαλέτο» η Burnier γράφει: «Όταν οι κοινωνικές και πολιτιστικές διακρίσεις εναντίον των γυναικών θα θεωρούνται τόσο παράλογες και αποκρουστικές όσο το κυνήγι των μαγισσών σήμερα, τότε θα μπορέσουμε ίσως να διαπιστώσουμε αν πράγματι υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ της ανδρικής και της γυναικείας δημιουργικότητας, διαφορά που οφείλεται σε βιολογικές αιτίες».

Μια άλλη παρατήρηση της Burnier είναι ότι σπανίως αναφέρονται ονόματα γυναικών ως σημαντικά παραδείγματα μιας συγκεκριμένης περιόδου ή τάσης. Αντίθετα, πολύ συχνά βλέπουμε στο Καλλιτεχνικό Πάνθεον ονόματα ανδρών καλλιτεχνών ακόμα κι αν είναι 5ης κατηγορίας.

Στη σημερινή εποχή δεβαίως σπανίζουν μελέτες του είδους που ανακάλυψε η Βιοτζίνα Γουλφ στη διδλιοθήκη τότε, δεν αρκεί όμως αυτό για να συμπεράνουμε ότι ο σεξισμός δεν υπάρχει πια. Το 1987 έδωσα μια διάλεξη στο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών με θέμα Γυναίκες και Τέχνη, Ένας Ανέφικτος Συνδυασμός: Την ίδια μέρα ένας δημοσιογράφος έγραψε στην εφημερίδα του: «Γυναίκες και Τέχνη ένας ανέφικτος συνδυασμός; δεν υπάρχει πρόβλημα. Όταν οι γυναίκες γράζουν τα ρούχα τους οι άνδρες πιάνουν

τα πινέλα τους. Έτσι γινόταν πάντα, κι έτσι θα συνεχίζει να γίνεται».

Στο συμπόσιο «Η Μηχανή της Τέχνης» που οργάνωσε το 1987 το SVBK για τα δέκα χρόνια απ' την ίδρυσή τους, ο Win Beeren, διευθυντής του Μουσείου Stedelijk του Άμστερνταμ, του μεγαλύτερου μουσείου σύγχρονης τέχνης της Ολλανδίας, μίλησε με θέμα τη θέση των γυναικών στον καλλιτεχνικό κατεστημένο χώρο. Ο Beeren ανέφερε ότι ήταν πεπεισμένος για τον καθοριστικό αντίκτυπο της κοινωνίας στο καλλιτεχνικό έργο μιας γυναίκας.

Το βιολογικό γεγονός ότι η γυναίκα μπορεί να γεννήσει παιδιά και η επικρατούσα άποψη ότι καθήκον της είναι πριν απ' όλα να είναι σύζυγος και μητέρα, αποτελούν ακόμη και σήμερα ένα φραγμό. Στο πλαίσιο του συμποσίου αυτού το SVBK συνέλεξε στοιχεία από τα πέντε μεγαλύτερα μουσεία σύγχρονης τέχνης της Ολλανδίας κατά την τελευταία δεκαετία.

Παρά το γεγονός όμως ότι αποτελείται από γυναίκες, το ποσοστό της αγοράς και εκθέσεων έργων γυναικών ήταν μικρότερο από 5%.

Η συμμετοχή γυναικών στις σπουδαιότερες διεθνείς εκθέσεις αποτελεί ακόμη και σήμερα μια πολύ μικρή μειοψηφία. Στη Zeitgeist του 1984 συμμετείχαν 46 άνδρες και 1 γυναίκα.

Στη Biennale της Βενετίας το 1986 συμμετείχαν 134 άνδρες και 13 γυναίκες. Στη chambres d' Amis του Βελγίου το 1986, 54 άνδρες και 4 γυναίκες. Και μη νομίζετε ότι η κατάσταση στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι πολύ καλύτερη: το 1980 η Kay Larson σ' ένα άρθρο της στο περιοδικό Art News με θέμα την προοδευτική αλλαγή στις τέχνες τα τελευταία δέκα χρόνια, έγραφε ότι για πρώτη φορά οι γυναίκες προηγούνται αντί ν' ακο-

λουθούν. Το 1984 η κατάσταση άλλαξε εντυπωσιακά και οι καλλιτέχνιδες δραστηριοποιήθηκαν. Μια ομάδα ανωνύμων γυναικών που αποκαλούνται «αντάρτισσες» με κρυμμένα τα πρόσωπά τους πίσω από μεγάλες μάσκες, κατέλαβαν το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης. Το Μουσείο εκείνες τις μέρες παρουσίαζε μια διεθνή έκθεση με πρόσφατα έργα ζωγραφικής και γλυπτικής 165 ανδρών και μόνο 14 γυναικών.

Ο John Cheim, διευθυντής της γκαλερί Robert Miller στη Νέα Υόρκη, λέει σε μια συνέντευξή του ότι «μένει κατάπληκτος από την άρνηση συλλεκτών τέχνης να αγοράσουν έργα γυναικών». Οι συλλέκτες που είναι συνήθως 40 - 50 χρόνων δε δείχνουν κανένα ενδιαφέρον για το έργο των γυναικών.

Με πρωτοβουλία του Γερμανού Υπουργού Πολιτισμού άρχισε μια έρευνα πάνω στην κοινωνική και οικονομική κατάσταση των καλλιτέχνιδων στη Γερμανία. Η έρευνα περιλαμβάνει τέχνες όπως ο κινηματογράφος, το θέατρο, η μουσική, ο χορός, η μόδα, η φωτογραφία, η ζωγραφική και η γλυπτική. Τα συμπεράσματα είναι τόσο αρνητικά που θεωρήθηκε απαραίτητο να ληφθούν μέτρα. Η έρευνα αποκάλυψε ότι στους τομείς αυτούς της τέχνης εργάζονται περισσότερες γυναίκες απ' ό,τι ενομιζέτο αλλά το έργο τους δεν εκτιμάται όσο αξίζει και οι ίδιες αμείβονται λιγότερο από τους άνδρες για ίση εργασία.

Μ' όλ' αυτά αντιλαμβάνεσθε ίσως τους λόγους για τους οποίους υπάρχουν ακόμη γυναικείες οργανώσεις τέχνης. Είναι ένας τρόπος για να διεκδικήσουν οι γυναίκες αυτό που τους ανήκει.